

Tadeusz Szpunar, Paweł Budak
Instytut Nafty i Gazu, Kraków

Ilościowe ujęcie zagadnienia usuwania wody z odwiertów gazowych

Wstęp

W większości przypadków eksploatowane węglowodory gazowe zawierają również składniki ciekłe, które wpływają na zachowanie otworu i jego możliwości wydobywcze. Węglowodory ciekłe obecne w gazie mogą powstawać w wyniku kondensacji cięższych węglodorów, spowodowanej spadkiem ciśnienia i temperatury podczas przepływu gazu na powierzchnię w kolumnie eksploatacyjnej. Również sam gaz może zawierać cząsteczki wody złożowej wykraplającej się z pary wodnej, która może być jednym z jego składników. Woda może być obecna w gazie także w wyniku porywania cząsteczek wody z warstw podścielających złożo gazowe.

Gdy energia gazu płynącego w kolumnie eksploatacyjnej nie jest wystarczająco duża do wynoszenia cząsteczek cieczy na powierzchnię, gromadzą się one na dnie odwiertu, a ciśnienie hydrostatyczne słupa nagromadzonej cieczy

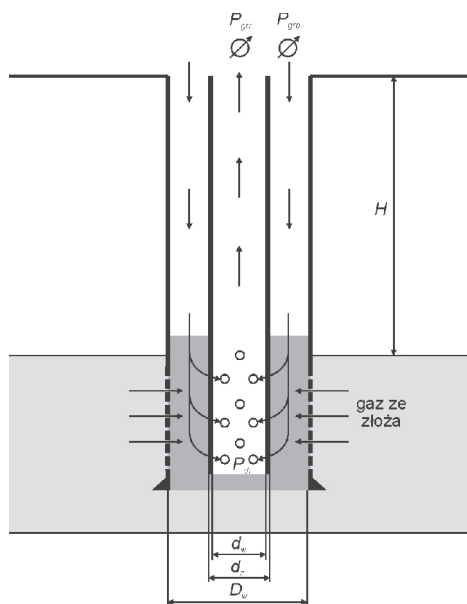
może ograniczać wielkość wydobycia. W przypadku odwiertów o niskim ciśnieniu złożowym gromadzenie się cieczy na spodzie jest w stanie zupełnie zatrzymać wydobycie, gdy ciśnienie hydrostatyczne wzrośnie do odpowiednio wysokiego poziomu. W przypadku odwiertów o wyższym ciśnieniu złożowym ciśnienie hydrostatyczne słupa cieczy przeciwdziałające ciśnieniu złożowemu ogranicza wielkość wydobycia gazu, zaburza wyniki interpretacji testów otworowych, utrudnia ocenę wykładnika gazowo-wodnego itp. Gromadzenie się cieczy na spodzie odwiertu jest częstym powodem niewielkiego wydobycia gazu ze złoża o niskim ciśnieniu złożowym lub o niewielkiej przepuszczalności. Gdy stwierdzone zostanie gromadzenie się cieczy na spodzie, każde działanie powodujące ograniczenie jej ilości spowoduje wzrost natężenia dopływu gazu do odwiertu i poprawę jego produktywności.

Usuwanie wody metodą nagazowania przez zatłaczanie gazu do przestrzeni pierścieniowej otworu

Rozpatrujemy sytuację pokazaną schematycznie na rysunku 1.

Zakładamy, że na spodzie odwiertu gazowego doszło do nagromadzenia wody złożowej w ilości ograniczającej wydobycie. W odwiercie tym gaz eksploatowany był przez kolumnę eksploatacyjną bez pakera. W celu usunięcia wody do odwiertu zapuszczono rury wydobywcze, których dolny odcinek sperforowany był na długości kilku-, kilkunastu metrów w taki sposób, aby znalazł się on możliwie głęboko pod powierzchnią wody. Otwory w rurach powinny być rozmieszczone równomiernie na długości odcinka perforowanego, a ich sumaryczną powierzchnię można określić z warunku utrzymania pomijalnie ma-

łych strat ciśnienia przy przepływie gazu, na przykład, aby nie przekraczały one 0,1 MPa. Zadaniem otworów perforacyjnych jest równomierne rozprowadzanie gazu zatłaczanego do odwiertu przez przestrzeń pierścieniową, nagazowanie nagromadzonej wody i usunięcie jej przez gaz wypływający z zapuszczonych rur wydobywczych. Gaz do przestrzeni pierścieniowej odwiertu doprowadzany jest z sąsiadujących, wysoko wydajnych odwiertów. Znane jest ciśnienie gazu doprowadzanego do przestrzeni P_{grp} , które może zmieniać się w pewnych granicach w wyniku dynamicznych zmian sytuacji w otworze. Ciśnienie gazu na głowicy zapuszczonych rurek wydobywczych P_{gr} jest również znane i może być równe atmosferycznemu lub

Rys. 1. Usuwanie wody złożowej nagromadzonej na spodzie odwiertu gazowego

można je regulować w przypadku kierowania gazu do separatora. O ile długość sperforowanego odcinka rur oraz ich średnicę można wybrać na podstawie wysokości słupa nagromadzonej wody oraz doświadczenia inżynierskiego, o tyle sumaryczną powierzchnię otworków można określić w sposób przybliżony. Dla niewielkich spadków ciśnienia Δp [kPa] przy przepływie gazu o gęstości ρ [kg/l] z wydajnością Q [l/min] przez otwór okrągły o powierzchni A [cm²] możemy napisać [1]:

$$\Delta p = \frac{1}{2959,41} \cdot \frac{\rho \cdot Q^2}{C^2 \cdot A_o^2} \quad (1)$$

Przyjmując zatem na przykład $\Delta p = 0,01$ MPa, otrzymujemy z (1) dla współczynnika $C = 0,95$, po przeliczeniu na jednostki układu SI:

$$A = 1,554 \cdot 10^{-3} \cdot Q_d \cdot \sqrt{\rho_g} \quad (2)$$

We wzorze (2) Q_d oznacza wydatek gazu przeliczony na warunki denne.

Ustalając przykładowo $Q_d = 3$ m³/min, $\rho = 81$ kg/m³, otrzymamy z (2) $A = 340$ mm², co odpowiada np. 110 otworkom o średnicy 2 mm każdy, rozmieszczonym równomiernie na długości sperforowanego odcinka rur.

Z wzoru (2) wynika, że powierzchnia otworków, przy której spadek ciśnienia gazu można uznać za pomijalnie mały, zależy od natężenia przepływu gazu w warunkach dennych Q_d , a zatem od ciśnienia dennego (czyli ciśnienia na przestrzeni P_{grp} i na rurkach P_{grr}), temperatury, jak również od gęstości gazu ρ , która również zależy od ciśnienia dennego i temperatury, a zatem ciśnienia gło-

wicowego i natężenia przepływu, które z kolei zależne jest od oporów przepływu gazu w otworze, a zatem jego konstrukcji. Wynikałoby stąd, że dla każdego przypadku należałoby dobierać inne A , to znaczy wykonywać inne zestawy otworków, co byłoby niecelowe i praktycznie niemożliwe. Liczbę i rozmieszczenie otworków należy zatem dobrać w sposób empiryczny, posługując się wyczuwaniem inżynierskim i doświadczeniem oraz starając się, aby dopływ gazu do wnętrza rur wydobywczych miał miejsce na całej długości sperforowanego odcinka.

W przypadku zatłaczania gazu do przestrzeni opory przepływu odejmują się od ciśnienia dennego ruchowego i obowiązywać będzie wzór następujący [3]:

$$P_{dr}^2 = P_{grp}^2 \cdot e^s - 27,78 \frac{G \cdot \bar{T} \cdot \bar{Z} \cdot \bar{f} \cdot H \cdot (e^s - 1) \cdot Q_{N1}^2}{D_e^5 \cdot S} \quad (3)$$

gdzie

$$S = \frac{0,03749 \cdot G \cdot H}{\bar{Z} \cdot \bar{T}} \quad (4)$$

Ciśnienie denne ruchowe obliczane na podstawie znajomości ciśnienia głowicowego na rurach wydobywczych wyrazić można natomiast wzorem:

$$P_{dr}^2 = P_{grr}^2 \cdot e^s + 27,78 \cdot \frac{G \cdot \bar{T} \cdot \bar{Z} \cdot \bar{f} \cdot H \cdot (e^s - 1) \cdot Q_{N2}^2}{d_w^5 \cdot S} \quad (5)$$

gdzie Q_{N1} i Q_{N2} – natężenie przepływu gazu odpowiednio w przestrzeni pierścieniowej i w rurach wydobywczych.

Natężenia przepływu przyjęte we wzorach (3) i (5) nie są równe, gdyż do otworu dopływa również gaz ze złoża Q . Wielkość tego dopływu można określić na podstawie znajomości współczynników a i b formuły dwuczłonowej, które są znane praktycznie dla każdego otworu gazowego, i znajomości ciśnienia dennego ruchowego P_{dr} . Obowiązuje zależność:

$$P_o^2 - P_{dr}^2 = a \cdot Q + b \cdot Q^2 \quad (6)$$

Natężenie gazu wypływającego z rur wydobywczych Q_{N2} równe jest oczywiście sumie natężenia gazu zatłaczanego do przestrzeni Q_{N1} i natężenia gazu wypływającego ze złoża Q . Równania (3), (5) i (6) stanowią układ równań, z którego możliwe jest obliczenie Q_{N1} , Q_{N2} oraz P_{dr} . Jednak w celu uzyskania prostych zależności analitycznych umożliwiających określenie ciśnienia dennego ruchowego pomocnego do dalszych obliczeń dla danych P_{grp} i P_{grr} zakładamy, że $Q_{N1} \cong Q_{N2} = Q_N$ i $Q = 0$, co oznacza, że gaz ze złoża nie bierze udziału w usuwaniu wody.

Przyjmując takie założenia, nie popełniamy dużego błędu, gdyż wydajność otworów, w których gromadzi się woda, jest na ogół mała i wzrost ciśnienia dennego ruchowego w wyniku zatłaczania gazu do przestrzeni jeszcze ją obniża, a w niektórych przypadkach w ogóle eliminuje. Przyjmując $Q_{N1} = Q_{N2} = Q_N$ i przyrównując wzory (3) i (5), jako że ciśnienie dennego ruchowe liczone na podstawie P_{gr} i P_{grp} musi być jednakowe, otrzymamy:

$$Q_N = \sqrt{\frac{(P_{grp}^2 - P_{gr}^2) \cdot e^s \cdot S \cdot D_e^5 \cdot d_w^5}{27,78 \cdot G \cdot \bar{T} \cdot \bar{Z} \cdot \bar{f} \cdot H \cdot (e^s - 1) \cdot (d_w^5 + D_e^5)}} \quad (7)$$

a znając Q_N , możemy obliczyć P_{dr} z wzoru (3) lub (5). Dla celów dalszych rozważań obliczone natężenie przepływu Q_N [Nm^3/min] przeliczamy na równoważne mu natężenie Q_d [m^3/min] w warunkach złożowych (w miejscu wpływu gazu do rurek) za pomocą wzoru:

$$Q_d = 3,734 \cdot 10^{-4} \cdot \frac{\bar{Z} \cdot \bar{T}}{P_{dr}} \cdot Q_N \quad (8)$$

Praca wykonana przez gaz na spodzie odwiertu, której celem jest wynoszenie nagromadzonej w otworze wody, równa jest energii kinetycznej gazu w miejscu wpływu do rurek. Energia ta spożytkowana zostaje do wynoszenia na powierzchnię masy m_w wody, czyli na wykonanie pracy w polu oddziaływania sił grawitacji. Na podstawie równoważności pracy i energii możemy napisać:

$$\frac{1}{2} \cdot m_g \cdot V_g^2 = m_w \cdot g \cdot H \quad (9)$$

gdzie m_g to masa gazu o prędkości V_g i energii koniecznej do wynoszenia masy m_w na wysokość H równą głębokości otworu.

Masę gazu wpływającego do rurek na spodzie odwiertu w jednostce czasu można wyrazić wzorem:

$$m_g = Q_d \cdot \rho_g \cdot t \quad (10)$$

natomiast prędkość gazu w miejscu wpływu do rurek równa jest:

$$V_g = \frac{Q_d}{A} \quad (11)$$

gdzie A [m^2] jest to pole powierzchni przelotu rurek zapuszczonych w celu usunięcia wody.

Podstawiając (11) i (10) do (9), otrzymamy:

$$\frac{1}{2} \cdot \rho_g \cdot t \cdot \frac{Q_d^3}{A} = m_w \cdot g \cdot H \quad (12)$$

Różniczkując (12) względem t , otrzymujemy:

$$\frac{dm_w}{dt} = \frac{\rho_g \cdot Q_d^3}{2 \cdot A^2 \cdot g \cdot H} \quad (13)$$

a po przeliczeniu jednostek otrzymamy ostatecznie:

$$\frac{dm_w}{dt} = 2,2933 \cdot 10^7 \cdot \frac{\rho_g \cdot Q_d^3}{d_w^4 \cdot H} \quad (14)$$

Wyrażenie (14) opisuje prędkość usuwania wody przez gaz zatłaczany do przestrzeni pierścieniowej otworu wpływający przez rurki wewnętrzne.

Gęstość gazu ρ_g [kg/m^3] można obliczyć w prosty sposób, znając ciśnienie dennego ruchowe w miejscu wpływu gazu do rurek:

$$\rho_g = 1,2 \cdot 10^2 \cdot \frac{P_{dr} \cdot M_g}{Z(P_{dr}, \bar{T}) \cdot \bar{T}} \quad (15)$$

gdzie:

M_g – masa cząsteczkowa gazu,

Z – współczynnik ściśliwości,

P_{dr} – ciśnienie dennego ruchowe,

T – temperatura w miejscu wpływu do rurek.

Prędkość przepływu gazu w rurekach

$$V_g = \frac{Q_d}{A} \quad (16)$$

lub

$$V_g = 1,2739 \cdot 10^6 \cdot \frac{Q_d}{d_w^2} \quad (17)$$

nie może być mniejsza od granicznej prędkości gazu zapewniającej wynoszenie, podanej np. w pracy [2]:

$$V_t = 1,944 \cdot 10^2 \cdot \sqrt[4]{\frac{\rho_w - \rho_g}{\rho_g^2}} \quad (18)$$

Przedstawione rozważania umożliwiają również określenie zawartości wody w gazie wypływającym z otworu. Odpowiedni wzór ma postać [3]:

$$K = 10^3 \cdot \frac{dm_w / dt}{Q_N} \quad (19)$$

Podsumowując, przy przyjętych założeniach przedstawiony model umożliwia obliczenie dla różnego ciśnienia tłoczenia gazu do przestrzeni oraz ciśnienia dławienia gazu na rurach wydobywczych:

- natężenia przepływu gazu zatłaczanego do przestrzeni pierścieniowej,
- ciśnienia dennego ruchowego,
- minimalnego i aktualnego natężenia przepływu gazu

zatlaczanego do przestrzeni pierścieniowej zapewniającego wynoszenie cieczy,

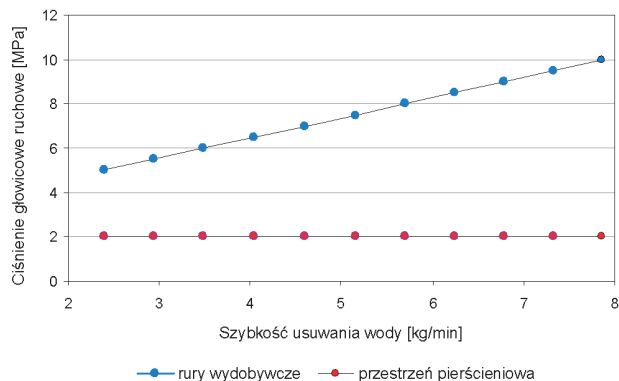
- szybkości usuwania wody/kondensatu z odwiertu,
- zawartości cieczy w wypływającym gazie,
- sugerowanej powierzchni otworów do nagazowywania cieczy wykonanych w rurkach.

Na rysunkach od 2 do 4 przedstawiono graficznie wyniki przykładowych obliczeń. W celach poglądowych skonstruowano wykres zależności ciśnienia głowicowego ruchowego w przestrzeni pierścieniowej (P_{grp}) i w rurach wydobywczych (P_{grr} – założone ciśnienie odbioru gazu z odwiertu) od szybkości usuwania wody/kondensatu (rysunek 2) oraz wykresy zależności szybkości usuwania wody od jej zawartości w wynoszonym gazie (rysunek 3) i od natężenia przepływu gazu (rysunek 4) przy ciśnieniach głowicowych podanych na rysunku 2. Do obliczeń przyjęto stałe ciśnienie głowicowe ruchowe P_{grr} na wypływie z rur wydobywczych.

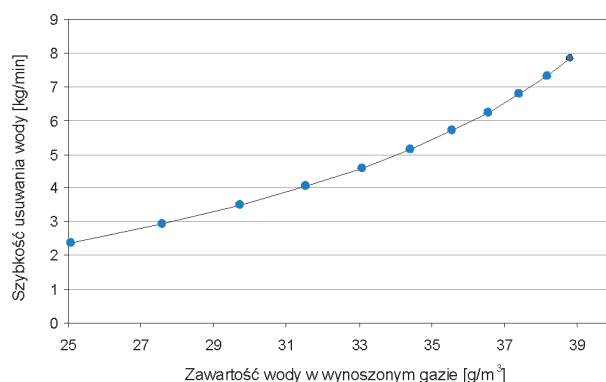
Oczywiście, wykorzystując możliwości modelu, możliwe jest skonstruowanie innych wykresów, na przykład zależności ciśnienia głowicowego ruchowego od zawartości wody/kondensatu w wypływającym gazie lub od natężenia przepływu gazu zatlaczanego do przestrzeni pierścieniowej itp.

Oznaczenia:

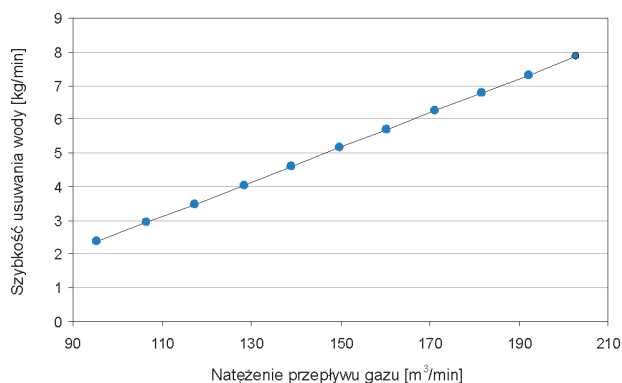
- Q_g – natężenie przepływu gazu w warunkach standardowych [Nm^3/min],
- Q_d – natężenie przepływu gazu w warunkach dennych [m^3/min],
- A – powierzchnia otworów, przez które odbywa się przepływ [m^2],
- P_o – ciśnienie złożowe [MPa],
- P_{dr} – ciśnienie denne ruchowe [MPa],
- P_{grp} – ciśnienie głowicowe ruchowe na przestrzeni [MPa],
- P_{grr} – ciśnienie głowicowe ruchowe na rurach wydobywczych [MPa],
- G – gęstość względna gazu [ułamek],
- ρ_g – gęstość gazu [kg/m^3],
- ρ_w – gęstość wody złożowej [kg/m^3],
- M_g – masa cząsteczkowa gazu [$kg/Kmol$],
- $\bar{Z}$ – współczynnik ściśliwości [bezwymiarowy],
- $\bar{T}$ – temperatura złożowa [$^{\circ}K$],
- H – głębokość (dolnego rzędu otworków w rurach wydobywczych) [m],
- d_w – średnica wewnętrzna rur wydobywczych [mm],
- d_z – średnica zewnętrzna rur wydobywczych [mm],
- D_e – średnica ekwivalentna [mm],
- m_g – masa gazu [kg],
- m_w – masa wody złożowej [kg],

Rys. 2. Zależność szybkości usuwania wody złożowej od ciśnienia głowicowego ruchowego (P_{grp} i P_{grr})

Rys. 3. Zależność szybkości usuwania wody od jej zawartości w wynoszonym gazie dla wartości P_{grp} i P_{grr} podanych na rysunku 2

Rys. 4. Szybkość usuwania wody/kondensatu w funkcji natężenia przepływu gazu dla wartości P_{grp} i P_{grr} podanych na rysunku 2

- V_g – prędkość przepływu gazu [m/min],
- V_t – graniczna prędkość przepływu gazu zapewniająca wynoszenie wody [m/min],
- K – zawartość wody złożowej w gazie wypływającym z odwiertu [g/Nm^3],
- $\bar{f}$ – średni współczynnik tarcia [bezwymiarowy],
- t – czas [minuty],
- g – stała grawitacji [m/min^2],
- dm_w/dt – prędkość usuwania wody [kg/min].

Literatura

- [1] *Drilling Data Handbook*. Francuski Instytut Naftowy. Wyd. 7. Paryż 1999.
- [2] Szpunar T., Budak P.: *Opracowanie metody usuwania wody z odwiertów gazowych metodą nagazowania*. Dok. INiG, Kraków 2011.
- [3] Turner R.G., Hubbland M.G. i in.: *Analysis and Prediction of Minimum Flow Rate for the Continuous Removal of Liquids from Gas Wells*. Journal of Petroleum Technology, 1979.

Dr inż. Tadeusz SZPUNAR – adiunkt w Zakładzie Inżynierii Naftowej Instytutu Nafty i Gazu w Krakowie. Autor szeregu opracowań z zakresu inżynierii złożowej, eksploatacji, wiertnictwa, magazynowania gazu w kawernach solnych, zagadnień związanych z mechaniką górotworu oraz innych. Autor i współautor kilkudziesięciu publikacji naukowych oraz patentów.

Mgr inż. Paweł BUDAK – starszy specjalista naukowo-badawczy w Zakładzie Inżynierii Naftowej INiG w Krakowie. Zajmuje się realizacją prac naukowych i naukowo-badawczych; głównie z zakresu inżynierii złożowej, wiertnictwa i eksploatacji podziemnych magazynów gazu w kawernach solnych oraz tworzeniem oprogramowania na potrzeby przemysłu naftowego i gazowniczego.

ZAKŁAD INŻYNIERII NAFTOWEJ

- analiza przyczyn oraz badania stopnia uszkodzenia skał zbiornikowych w strefie przyotworowej;
- ocena głębokości infiltracji fazy ciekłej do skał zbiornikowych;
- pomiary parametrów reologicznych cieczy i niektórych ciał stałych w zakresie temperatur -40 do 200°C oraz ciśnień do 150 bar;
- badania oraz dobór cieczy roboczych i solanek do prac związanych z opróbowaniem i rekonstrukcją odwiertów;
- monitorowanie, prognozowanie i wykrywanie stref anomalnie wysokich ciśnień porowych i złożowych w profilach wierconych i projektowanych otworów wiertniczych;
- ocena stateczności ścian otworów wiertniczych;
- określanie zdolności produkcyjnej odwiertów;
- symulacja eksploatacji kawernowych podziemnych magazynów gazu w wysadach solnych, z uwzględnieniem konwergencji komór;
- zastosowanie technologii mikrobiologicznych do stymulacji odwiertów oraz usuwania osadów parafinowych w odwiertach i instalacjach napowierzchniowych;
- fotograficzne i internetowe dokumentowanie rdzeni wiertniczych;
- określanie właściwości mechanicznych oraz sejsmoakustycznych skał w próbach okruczowych;
- analiza zjawisk migracji i ekshalacji gazu ziemnego oraz występowania ciśnień w przestrzeniach międzyrurowych;
- modelowanie obiektów złożowych i opracowywanie specjalistycznego oprogramowania z zakresu inżynierii naftowej.

Kierownik: mgr inż. Paweł Budak

Adres: ul. Lubicz 25A, 31-503 Kraków

Telefon: 12 421-00-33 w. 281

Faks: 12 430-38-85

e-mail: pawel.budak@inig.pl

